

Folkemindefortælleren, Lærer L. N. Bertelsen, Øster Vandet.

Af AUG. F. SCHMIDT.

FRA THISTED AMT kendes der slet ikke saa faa gode Folkemindefortællere og Optegnere af Folke minder. Svend Grundtvig, Evald Tang Kristensen og Dansk Folkemindesamling (Det kgl. Bibliotek) har ved disse interesserede Mænds og Kvinders Hjælp reddet overmaade mange og værdifulde Folkeminder fra Forglemmelse. En af de bedste Mindesamlere fra Amtet var saaledes Lærer *Laust Nikolaj Bertelsen*, der var fra *Tranekær* i Vestervig Sogn, hvor han blev født 22. Decbr. 1830. Hans Forældre var *Bertel Jensen* fra Tygstrup (1809-1841) og Karen Laustdatter fra Refs (1804-1865). L. N. Bertelsen voksede op i trange Kaar, var ved Landvæsen som Tjenestedreng, kom derefter i Skrædderlære, men da han havde mest Lyst til Læsning, lykkedes det ham at rejse saa mange Penge, at han kunde komme paa Ranum Seminarium, hvor han under Opbydelse af største Sparsommelighed fik gennemført sit Studium, saa han kunde tage Lærereksamen, hvilken han erhvervede i 1858.

Derefter kom han til *Hundborg*, hvor han var Hjælpe lærer i halvtredie Aar. 1. Maj 1861 blev han kaldet til Lærer i *Øster Vandet*. Her holdt han 28. Marts 1862 Bryllup med *Mette Katrine Jensen* fra *Hundborg* (1836-1919). Med hende levede han et langt og lykkeligt Samliv. Af deres Børneflokk blev Sønnen *Jens Bertelsen* (født 1863) særlig kendt, idet han blev Valgmenighedspræst i *Vraa* i Vendsyssel og var tillige i en Aarrække Forstander for *Vraa Højskole*.

I *Øster Vandet* var L. N. Bertelsen Lærer til 1. Novbr. 1902. Efter sin Afsked flyttede det aldrende Lærerspar til *Thisted*, hvor de boede i Nærheden af Højskolehjemmet til 1906, da de flyttede til *Hjørring*, hvor Datteren *Signe Bertelsen* var blevet ansat som Lærerinde. Det var svært for Lærer Bertelsens at flytte fra *Thisted*, hvor de havde mange Bekendte og Venner, men de vilde jo gerne være nær Sønnen *Jens Bertelsen* i *Vraa* og Datteren *Signe*, der boede hos dem i *Hjørring*, hvor de hurtigt faldt til Rette og tilbragte deres mange og lykkelige Alderdomsaar omgivet af Børn og Børnebørn. Sønnesønnen, cand. theol. *Gunnar Bertelsen*, *Vraa*, meddeler i et Brev af 7. Juni 1944: "Begge mine Bedsteforældre var et Par herlige Mennesker, muntre, glade og fornøjelige op i deres høje Alderdom, levende interesserede i alt, hvad der foregik. Skønt Bedstemoder var meget tunghør, maatte hun alligevel være med i alt, hvad der blev talt om i Hjemmet; kunde hun ikke høre, hvad der blev sagt, maatte vi andre altid gentage det for hende. Fra 1909-12 boede jeg hos dem, medens jeg gik i Skole i *Hjørring*, og jeg har de skønneste Minder om dem. De levede deres Liv helt og fuldt paa det grundtvigske Livssyn, det gav deres Liv Retning og Indhold, og jeg tror ikke, jeg senere har truffet Mennesker, som i bedre Forstand var "Grundtvigianere" end de to gamle."

Fru *Mette Katrine Bertelsen* døde i 1919, medens *Laust Nikolaj Bertelsens* først gik bort i den høje Alder af 97 Aar den 12. Marts 1927¹). De hviler begge paa Valgmenighedskirkegaarden i *Vraa*.

N. L. Bertelsen var en dygtig Skolemand, stærkt grebet af Grundtvigs og Kolds Tanker, der ogsaa i særlig Grad kom til at præge hans Undervisning. Han mødte derfor i Begyndelsen af sin Lærervirksomhed Modstand hos Sognets Befolkning, men efterhaanden vandt han Terræn, og hans fortællende Undervisningsmaade blev almen anerkendt. Han var sammen med sin Hustru fra første Færd med i det grundtvigske Menighedsliv i *Thistedegnen*, hvor de grundtvigsk vakte Smaakredse tidlig modtog Impulser fra den kirkelige og folkelige Vækkelse paa *Mors*, hvortil Bertelsen og Hustru jævnlig drog for at være Deltager i Møder og Gudstjenester i *Tødsø*, *Galtrup* og *Øster Jølby*. Det er, naar man kender Lærer Bertelsens Indstilling, let at forstaa, at Sønnen *Jens Bertelsen* kom til at udføre en betydningsfuld Geming indenfor den grundtvigske Retning i vort Folk.

N. L. Bertelsen havde ogsaa dybtgaaende historiske Interesser. Ikke mindst interesserede han sig for det gamle Almueliv, som han besad et omfattende Kendskab til. Han havde en rig Sans for folkelig Overlevering, og da han var i Besiddelse af en stærk Hukommelse og en god Iagttagelsesevne, opnaaede han efterhaanden at komme til at besidde en meget omfattende Viden vedrørende Thys Almuetradition og Landsdelens gamle Folkeliv i det hele taget. Hertil kom, at han var en god Fortæller af den korte Historie med en virkningsfuld Pointe, en Evne, Sønnen *Jens Bertelsen* i høj Grad havde taget i Arv efter Faderen.

Det var derfor et stort Held, at Folkemindesamleren *Evald Tang Kristensen* paa en Indsamlingsrejse i Thy omkring 1. Juni 1894 kom til *Øster Vandet*, hvor han kom i Lag med L. N. Bertelsen, der var ham en udmærket Kilde at øse af. *Tang Kristensen* blev her en hel Dag og spurgte ham ud²). Optegnelserne fra *Ø. Vandet Skole* har *Tang Kristensen* siden ladet offentliggøre trindt om i sine mange Værker, saaledes i "Danske Sagn" I-VII, hvor der findes 39 Sagn fortalt af Bertelsen, "Danske Sagn" Ny Række 22 Sagn, "Jydsk Almueliv" 11 Sagn, "Molbo- og Aggerbohistorier" II (1905) 12 Historier, m. fl. St.³). Paa sine gamle Dage, i *Hjørring*, gav Lærer Bertelsen sig i Færd med at nedskrive Folkeminder og Folkelivsskildringer fra Thy. Disse hans Optegnelser blev i 1914 indsendt af fhv. Lærer G. P. Andersen,

¹ Ved L. N. Bertelsens Død fremkom der smukke Minde artikler i Pressen, saaledes i *Thisted Amts Tidende* 14. Marts 1927, *Vendsyssel Tidende* 14. Marts 1927, *Nordjydske Dagblad* 14. Marts 1927, *Vendsyssel Venstrebl.* 21. Marts 1927, *Vendsyssel Folkeblad* 22. Marts 1927.

² E. Tang Kristensen: *Minder og Oplevelser* IV (1928), 26.

³ Ogsaa *Jens Bertelsen* har fortalt Folkeminder til E. Tang Kristensen.

Jyllandsgade 3, Hjørring, til Dansk Folkemindesamling, hvor de nu findes (D.F.S. 1906-23)⁴). En hel Del gode Mundheld fra Øster Vandet-Eggen samt nogle Sagn og Levnedsskildringer, som Bertelsen ogsaa havde optegnet, blev efter hans Død i 1927 af Pastor Jens Bertelsen sendt til Evald Tang Kristensen, de findes nu i E. T. Kr.s Afdeling i Dansk Folkemindesamling.

Endvidere nedskrev L. N. Bertelsen paa sine gamle Dage sine personlige Livserindringer, hvori man ikke alene faar indgaende Oplysninger om hans Forældre og om hans egen Livsudvikling, men ogsaa om Mennesker, han kom til at kende, og Forhold af forskellig Art (i politisk, kirkelig, pædagogisk og anden Henseende), han maatte tage Stilling til. Disse Erindringer findes hos Jens Bertelsens Søn, cand. theol. *Gunnar Bertelsen*, Realskolen, Vraa, og har været til Gavn for ovenstaaende kortfattede Oplysninger om den gamle Lærer og Mindesamler. Erindringerne kunde fortjene engang at udgives i noget bearbejdet og forkortet Form. Enkelte Afsnit af dem svarer til Optegnelser i Dansk Folkemindesamling.

Det er i det hele slet ikke lidt, L. N. Bertelsen har reddet fra Forglemmelse af gammel thylandsk Folkedigtning og gammelt Folkeliv. I de Optegnelser, han i 1914 ved G. P. Andersens Mellekomst fik sendt til vort Folkemindesamling, er der saaledes o. 50 Sagnoptegnelser, deraf adskillige temmelig udførlige. Endvidere 8 Optegnelser vedrørende Aggerboerne. og o. 20 Skildringer af Folkelivet, heriblandt flere gode Karakteristiker af kendte Folk i Thy, f. Eks. Slagter Kjær i Thisted, Batel (Bertel) Bundgaard i Aas, Stærke Niels Kristian i Kaastrup, Husmand Adser Hansen i Tygstrup, Pastor P. M. Møller i Øster Vandet, Amtsprovst Peter Chr. Bendix m. fl.

*

Der skal nu i det følgende offentliggøres et lille karakteristisk Udvalg af L. N. Bertelsens Optegnelser. Der meddeles ingen af hans Sagn, men kun Træk, der belyser Levevis og karakteriserer Folk i forskellige Livsstillinger. Intet af det meddelte har været trykt før. En Del af Bertelsens Stof er fra Barndomseggen nede ved Vestervig og Agger, andet er fra Eggen oppe omkring Thisted, hvor han fik sin Manddomsgerning. Som man vil se, forstod Bertelsen at fortælle underholdende uden at give Afkald paa det saglige, og selv hvor man ikke kan kontrollere hans Optegnelser, tør man tro, at han har fortalt saa nøjagtigt og sandfærdigt som det har været ham muligt. - De følgende Meddelelser er udgivne i Bertelsens egen Fortællemaade. Kun hvor det har været nødvendigt af stilistiske o. a. Grunde at ændre ved Fremstillingen, er der foretaget mindre Ingreb og Rettelser.

I L. N. Bertelsens Barndomstid brugtes en *Tranlampe* at se ved om Vinteraftenerne. Den bestod af en flad Beholder af Størrelse og Form som en almindelig Underkop af Pottemagerler; men for at være Lampe maatte den have et lille Næb, der var passende til at lægge den Ende af Vægen i, som skulde tændes. Man tog saa et Siv og skrællede Baaken af, og Marven brugtes til Væge,

idet man efter tilpas at have fyldt Beholderen med almindelig urensset Tran, som Havboerne selv havde kogt den af, sænkede Vægen ned i Beholderen og tændtes saa den Ende, der stak ud af Næbet. Ved denne Belysning kunde Kvinderne se at spinde eller udføre andet Haandarbejde, medens Mændene snoede Simer, vandt Hamp el. lign., medens Børnene læste Lektier, skrev eller havde noget Pillen for. Blev Lyset for mat, hed det: ”Pir op i æ La mp”, hvilket blev gjort med en Strikkepind, hvormed man slog den Tande eller den tykke Klump væk, som havde dannet sig ved Næbet, hvorefter man med Pinden trak Vægen eller gav den et lille Skub, saa den kom ud i Næbet. En saadan Behandling af Lampen maatte jævnlig gøres, især naar en i Stuen udførte finere Arbejde, f. Eks. Linnedsyning. Havde man Sypige eller Skrædder, skulde der anderledes lyses op, da maatte der et tykt *Talglys* paa en Stage. Af den Slags Lys støbtes der i Bertelsens Hjem nogle faa til Brug ved slig Lejlighed og paa Højtidsaftener og ved andre Festligheder; men altid skulde der tages sparsomt til dem. Efterhaanden afløstes Tranlampen af Tællelys undtagen paa særlig smaa Steder. Disse hjemmelavede Lys havde gerne en tyk Væge, saa Tanden snart kunde blive saa lang, at den fordunklede Lyset, da maatte den klippes med en Lyssaks. Der var ogsaa dem, som pudsede (”snød”) Lyset med Fingrene. Bertelsen har hørt om en Mand, som kom ind et Sted en Aften, hvor der laa en Lyssaks paa Bordet ved Siden af Lysstagen. Han saa med Undren denne sære Ting og spurgte, hvad den brugtes til. ”Ja, her skal du se”, siger saa Manden i Huset, idet han pudsede Lyset med Fingrene, lukkede Lyssaksens Gemmested op og puttete den glødende Tande i Hast deri og klemte til, ”saadan gaar det til”. Dermed vilde man vist vise, at et godt Redskab hjælper ikke, uden man forstaa at bruge det.

Ved *Lysetøbnings* om Efteraaret blev der gerne lavet *Hellig-tre-Kongerlys*, der bestod af tre Væger, som efter at være blevet dyppet en Gang blev snoet sammen fra neden af og indtil en Trediedel af Længden, medens de øverste Totrediedele dannede tre Grene. Der, hvor de tre Grene løb sammen, blev der gerne anbragt en lille Mine af Krudt, der eksploderede, naar Lysflammen naaede det, til stor Forskrækkelse især for de uindviede. Det gjaldt ogsaa om, at Lysene støbtes en Solskinsdag med klar Luft, saa kom Lysene til at brænde med klar Flamme, d. v. s. de kom til at lyse godt. Var det derimod taaget eller skyet Luft, kom Lysene til at lyse daarligt. Men fremfor alt maatte det iagttages, at Talgen blev holdt hed, saa den var rigtig flydende og ren, for at Lysene kunde blive rigtig hvide og glatte. De aller tykkeste og smukkeste lagde Gaardkonerne til Side og gemte dem omhyggelig for at kunne have dem at bruge til Sending ved Bryllupper eller Ligfærd.

Naar et tykt *Talglys* stod og brændte, kunde der danne sig en Indretning, der lignede en *Høvlspaan* paa den ene Side; dette *varslede* om, at en af Familien skulde dø. Paa en lignende Maade kunde den overflødige Tælle, som Lysflammen ikke kunde naa at smelte, ogsaa danne en mere rundagtig Ting, som bøjede sig ind mod Lyset og lignede en Hank, der kaldtes en *Brudehank*. Deraf kunde man slutte, at der snart kunde ventes et Bryllup i Familien. Lysenes ”Høvlspaan” og ”Brudehank” gav Anledning til megen underholdende Samtale; om det var det ene eller det andet, da de fremkom paa samme Maade. Dernæst hvem det kunde være, der skulde giftes og om deres

⁴ I E. T. Kristensens smukke Bog: Gamle Kildevæld (1927), S. 87, findes et godt Fotografi af L. N. Bertelsen.

Stilling og Forhold. Eller hvem der kunde tænkes at dø, det kunde jo blive en ung saavel som en gammel.

I en Fiskerbolig i *Agger* sad der fire dragne Karle og spillede Kort, mens Konen laa i Alkovesengen og fulgte Spillet Gang paa den Maade, at for hvert Spil, som blev spillet, spurgte hun: "Hvem vand' nu?" Naar der saa blev svaret Krejsten (hendes Søn), raabte hun glad: "Pir op i æ Lamp, te I ka si æ Kvot". Men nævnede de en af de andre, raabte hun i Vrede: "Fanden skal før de Kvot aa æBuer!"

Vore Dages Belysning med Petroleum, Gas eller elektrisk Lys var for jævne, enfoldige Folk paa Landet, der kun havde kendt Tranlampe og Tællelys, et helt Underværk. Omkring 1875 hørte N. L. Bertelsen en gammel Mand sige: "Der skier ingen Mirakler nu om Tier!" Og selv om Opfindelserne, der fandt Sted i sidste Halvdel af afvigte Aarhundrede, just ikke kunde kaldes Mirakler, var der dog mange ældre Landsbyfolk, der holdt fast ved deres Barndoms- og Ungdomsindtryk, at de slet ikke levede med i deres Samtid og derfor næppe vilde tro deres egne Øjne, naar de tilfældigvis mødtes med det nye. Bertelsens 80-aarige Svigerfader vilde saaledes aldrig køre paa Jernbane. Ja, han vilde ikke engang se Toget, da der var kommet Bane til *Thisted*. "Vi kunde umuligt forklare ham, hvordan det gik til, for han vilde ikke tro os; han havde den Ide, at det maatte være Heste, der maatte trække, og naar vi talte om, at der kunde være en hel Snes tillæssede Vogne lænkede sammen og hvor rask de kørte, saa ynkedes han over de stakkels Heste. Naar vi saa paastod, at det slet ikke var Heste, der trak, men kun en Dampmaskine, lo han ad os og sagde: "Nej, de skal I sku et bild mæ ind!"

*

Om *Oversvømmelsen 8. Januar 1838* fortæller L. N. Bertelsen følgende: Syd for Byen *Helligsø* i Revs Herred danner Limfjorden en Bugt derved, at Fjordstranden, der kommer Vest fra, paa en Gang drejer lige i Syd c. 300 Favne for saa atter at dreje mod Øst. Omtrent midt for det Stykke Strand, der har Retning fra Nord til Syd, støder en Vejle Øst fra saa nær op til Stranden, at der kun bliver en ret bred Færdselsvej imelle m. I Vestenstormen den 8. Jan. 1838 dreves Havets Bølger op over den smalle Landtange, der ved Thyborøn skiller Fjorden fra Havet, og det med en saadan Vælde, at Havet skar en Kanal - Thyborønkanal -, der nu danner Sejlløbet i Stedet for Aggerkanal, som ved den samme Storm lukkedes med Sand. Stormfloden drev altsaa Havet ind i Fjorden, saa den gik over sine Bredder og oversvømmede store Strækninger af de tilgrænsende lavere Egne, og navnlig paa det Sted, hvor Stranden vendte tværs for, skyllede Floden over Stranden og over Færdselsvejen, hvor den skar to dybe Render, inden den løb i Vejlen, saa den ikke var til at komme over uden i Baad. Samme Dags Morgen sendtes en Tjenestekarl fra *Gadegaard* i *Helligsø* med Befordring til Thyholm efter Dyr læge, som han straks fik med, og han kom heldig baade frem og tilbage, men da Karlen senere paa Dagen kørte hjem efter, var Vandet steget saa højt, at han hverken kunde se Fjordstranden eller Færdselsvejen eller Vejlen og langt mindre de dybe Render, som Strømmene havde skaaret tværs over Vejen og ud i Vejlen. Disse Render, som siden stod fulde med Vand, kaldtes siden *Vejlehalerne*. Strømgangen i Renderne kunde vel nok ses,

men hvor dybe de var, anede Karlen ikke; han havde taget Landkending efter Bakkerne ovre paa den anden Side Vandet, og da der ikke var anden Vej at komme, lod han staa til; men saa snart han kom ud i Strømmen, tog den ham med Hest og Vogn og førte det hele ud i Vejleens bundløse Dyb, hvor baade han og Hestene satte Livet til.

*

I L. N. Bertelsens Barndom hørte han tit en Mand fortælle følgende: Engang kom to *Aggerboere* i Følge med hinanden forbi *Vestervig Kirke*, som de gav sig lidt Tid til at tage nærmere i Øjesyn udvendigt fra. Saa siger den ene: "De er endda en stuer Tempel, æ skal Lov fuer, den har kost nøj, der foslaar nøj, den haar vees kost over 10 Spejsiger". "Aa, æ trowr do er gal!" siger den anden, "den haar vees kost over tyv!"

Denne Anekdote skal vel nærmest være en Spøg om Aggerboernes Uvidenhed i Pengesager. Disse Folk er jo fra ældre Tid Thylands Molboer, om hvem der fortælles mange Historier, af hvilke en Del er noget grovkornede. Men Aggerboerne var kloge nok paa deres Vis, om de end for længere Tid tilbage var noget bag efter Landboerne i Oplysning og ydre Dannelse. Naar der i den ovennævnte Anekdote hentydes til deres ringe Indsigt i Pengesager og Penges Værd, da er det ikke saa meget at undres over, at de i deres daglige Færd kunde synes, at 10 à 20 Specier (40 à 80 Kr.) var en hel Kapital, de var jo for største Delen fattige Folk, som sjælden havde Penge mellem Hænderne. Naar Fiskerne kom i Land med deres Fangst, mødte de gerne Folk fra Oplandet med tillavet tør Mad og Brændevin, som de fik vederlagt med Fisk, der ikke blev værdsat efter Vægt. Der kom ogsaa tit Folk langvejs fra, baade fra Thy og Mors, kørende med Korn og Sulevarer, som de byttede bort med Fisk. Penge var der som oftest ingen Tale om; dem var der faa af blandt Folk den Gang. Aggerboerne boede førhen, for de uformuendes Vedkommende, i simple *Boliger*, for største Delen opført af Skibsvrag eller andet indstrandet Tømmer, som ikke kostede store Penge. Taget kunde tildels samles oppe i Landet eller betales siden med Fisk. Væggene opførtes af Ler, og naar Huset var færdigt, blev det ikke værdsat i Penge. Det meste af, hvad det havde kostet, var Arbejdet, og med dette hjalp Naboerne hverandre uden Vederlag i Penge, de kunde jo til Gengæld faa en lignende Tjeneste en anden Gang.

Engang da en Aggerbofamilie manglede Rug til Brød, gik Manden op paa Landet til *Kærgaard* i *Vestervig Sogn* for at købe noget, men han var bange for Hunden, som han vidste var meget bidsk. I Nærheden af Gaarden mødte han Tjenestedrengen. "Hør", siger han til Drengen, "er jer Hund ind, er jer Mand hjemme, vil, han bej'?" Tilfredsstillet ved Drengens Svar dristede han sig til at gaa ind. Manden var godt nok hjemme, og han bed da heller ikke. Aggerboen fik straks Lovning paa en halv Tønde Rug, som han kunde faa paa sin Ryg hjem for siden at betale den med Fisk. Manden tog ham saa med op paa Loftet, hvor Rugdyngen laa, og gav sig til at maale op i Skæppen. Da han saa tømte den første Skæppe i Aggerboens Pose, sagde han: "Ja, den føst Skip teler vi et!" "Aa", udbrød Aggerboen, "do er endda den kønnest Mand, der ka væer til, aa sødden va di Faar før dæ aa di Faarfaar før ham!" Men da den anden Skæppe kom i

Posen, sagde Manden: ”Saa sejer vi tov!” – ”Aa ja, de ku lign dæ!” raaber Aggerboen, ”do haar aaltier væt en stur Skjelm, aa de va di Faar før dæ, aa di Faarfaaer før ham, aa der haa aller væt andt end Skjælmstykker ve den Familli”.

*

De fleste Steder paa Landet havde man i L. N. Bertelsens Barndom kun *gaaende Post* et Par Gange ugentlig, og han havde 4 à 5 Mil til nærmeste Posthus. Intet Under, at han maatte tage Natten til Hjælp. Saaledes var det en bælgmørk Aften, at Landposten i Bertelsens Hjemegn med sin tunge Byrde gik sin vante Posttur mod Hjemmet efter. Som han saaledes gik i sin egen Tommerum, kom han til at mærke, at noget kom fuslende bag efter ham. I den Tanke, at det var et Menneske, stod han stille og spurgte, hvem det var, og om de kunde gøre Følgeskab; men da han intet Svar fik, fortsatte han sin Gang, men atter lød det, som om noget kom fuslende bagefter ham. Kort at fortælle: hver Gang, han stod stille, var der intet at høre, men aldrig saa snart satte han sig i Gang igen, før den sælsomme Lyd atter lod sig høre. Omsider blev han bange og gav sig til at løbe af alle Kræfter; men den samme Lyd fulgte ham stadig i Hælene. Endelig naaede han et Hus, og aandeløs styrtede han ind ad Døren og smak den i efter sig med det Udraab: ”Naa kan æ et længer, enten Fajen taaer mæ saa eller et!” Folkene i Huset var ogsaa nærved at blive bange og spurgte: ”Hva er der veed mæ dæ? Er den Uun etter dæ? Ham skjøtter vi da et om aa faa te Huus!” Da Posten endelig havde siddet og pustet ud, fik de snart saa meget ud af ham, at de kunde skønne, at han i sin Rædsel havde ladet Forstanden staa stille eller ”tabt Hovedet”. Manden fulgte ham derfor ud med en Lygte for om muligt at opdage Aarsagen til Postens Skræk. Aldrig saa snart lukkede de Yderdøren op, før Lyset fra Lygten faldt paa en ”braa So”⁵), som var færdig ved at smutte ind ad Døren til dem. Posten blev noget fløv ved denne Opdagelse, og lovede ved sig selv, at han for Eftertiden nok skulde se sig bedre for og ikke lade Rædslen hindre sig i at bruge sin Forstand eller sit rolige Omdømme.

*

Hos Landalmuen havde *Overtroen* meget med Jordens Drift og Kreaturopdræt at skaffe, ja lige ned til vore Dage har Overtroen holdt sig paa disse Omraader. Dersom en Afgrøde slog fejl eller hvis der kom Sygdom i Kreaturbesætningen, uden at man kunde opdage Aarsagen, saa hed det straks - i al Fald hos enkelte -, at det var forhekset eller føjgjort, og da maatte man til den kloge Mand eller Kone, om der var nok saa mange Mil at rejse. Det gjaldt om at finde en, der rigtig var kommen i Ry. De *kloge Folk* gjorde megen Fortræd derved, at de gav Overtroen Medhold, idet de lod Folk blive i den Tro, at det var Skarns Menneskers Skyld, hvad der var sket, og der var en dog dem, der gav sig ud for, at de kunde paavise den Person, der havde voldt Skaden, og gjorde saaledes deres til at bringe Splid og Uvenskab mellem Folk. Et Menneske, der af ”kloge Folk” var blevet udpeget

som Skadevolder, kunde ved den Forfølgelse, det herved blev udsat for, blive helt hjemløst og ulykkeligt. De saakaldte kloge Mænd eller Kvinder kunde maaske nok i mange Tilfælde give et godt Raad, hvordan skulde de ellers være kommet i Ry? Naar de omgav sig med Hemmelighedsfuldhed og gav sig Udseende af at besidde overnaturlig Viden, var dette vel nærmest, fordi de saa lettere kom i Ry hos overtroiske Mennesker.

*

I første Halvdel af det nittende Aarhundrede kunde Landsbyfolkene ikke komme ind i *Thisted* med deres Produkter uden at betale *Acsise* (Told). Derfor var der slaaet Bom for Hovedgaderne, og saasart en Vogn kom til Bommen, maatte den standse, og straks mødte Toldbetjenten med det Spørgsmaal: ”Har I toldpligtige Varer?” Paa denne Tiltale skulde de angive alt, hvad de førte med sig af den Slags Varer, og dette var desuden til deres egen Fordel, for hvis Betjenten fandt noget hos dem, som ikke var nævnt, havde han Ret til at tage det helt og holdent. Folk ærgrede sig over dette Væsen, der blev ogsaa tit drevet Spas med Betjenten, for ikke at tale om de mange Snyderier. Saaledes stod en Landsbykone færdig til at age med sin Mand til Thisted, og nu fortæller hun ham, at hun har en fed Høne, som hun gerne vil have med, men det er saa ærgerligt at betale Told af en Høne. Manden gav hende et Raad, hvor hun kunde gemme den, saa skulde han melde Hønen. Konen fulgte Raadet. Da de kom til Bommen, mødte Betjenten straks ved Vognen med sit Spørgsmaal, og Manden svarede: ”Nej, vi haar et andt end den Høen, der sejer imell mi Kunes Loer”, ha, ha, ha! Betjenten slog ogsaa en Skranni, han mente, det var en ufin Spøg.

Paa den Tid boede der en *Slagter Kjær* i Thisted. Han var en stor og stærk bygget Mand og var ikke bange for at slaa et Slag, om der var nogen, som efter hans Mening trængte til at faa sine Rygstykker varmede. Han viste ogsaa gerne sine knoklede Fingre og Haandled frem for at lade vide, at her var Kræfter. Om Slagter Kjær og Toldbetjenten fortaltes der en Mængde Morsomheder, og han var selv en god Fortæller, om end det nok kunde hænde sig, at han udtrykte sig vel grovt. En Markedsdag købte Kjær 12 fede Beder paa Torvet. Af disse tog han fire, som han mødte med ved Bommen. Straks mødte ogsaa Bombetjenten og tog Tal paa Bederne og følte paa dem, hvor fede de var. Kjær bandt dem ved Bommen og gik saa ind paa Kontoret for at betale Afgiften. Betjenten var lidt snakkelysten, og da Kjær kom ud, var Bederne borte. Han gav sig til at bande . . . ”Hvor finder jeg nu dem igen? Ja ja, langt borte kan de ikke være”, og han afsted hen efter fire andre, bandt ogsaa dem ved Bommen og gik saa atter ind paa Kontoret. ”Fandt De dem saa?” – ”Ja, jeg tænkte jo nok, at de kunde ikke være kommet ret langt”. Og nu fortalte han op ad Døre og ned ad Vægge, men lidt efter var Bederne borte igen: ”Se te de Fajens Pak! Men kan jeg faa dem fat en Gang til, saa skal jeg endda si aa bind’em saadan, te jeg kan ta dem der, hvor jeg sat’em!” Og omkring ved en halv Times Tid efter kom han tilbage med de sidste fire af Dusinet. Betjenten blev ikke klogere, end at han troede, det var de samme fire Beder, Skælmen mødte med hver Gang, og han komaltsaa kun til at betale Toldafgift af fire, mens han havde faaet

⁵ braa So dvs. vråd So (ornegal).

dem hjem alle tolv, og det endog som forevist Toldbetjenten. Han havde nemlig to Drengene til at hjælpe sig, de var instruerede saaledes, at den ene passede Dyrene, der blev ladet tilbage paa Holdepladsen, mens den anden skulde holde sig skjult i Nærheden af Toldstedet, saa han kunde løse de fire Dyr, der stod bundne ved Bommen, og bringe dem hjem.

Toldbetjentene var i Almindelighed ikke afholdte. Til Belysning heraf fortæller Bertelsen, at der i hans Drengetid boede en Mand i *Helligsø*, der hed Peder Søndergaard. Han var en underlig Figur at se paa, naar han kom vandrende, støttende sig til sin Kølle, for hans Overkrop dannede næsten en ret Vinkel med Nederdelen. Han sagde engang: "Di vild hat mæ te Thisted aa væt Bindhund, men de vild æ . . . et!" Mange andre ringeagtende Ord udtalte han om denne Stilling, men Sammenligningen med Bindehunden syntes Bertelsen var slaende.

*

Om Bertel Bundgaard i Aas hørte N. L. Bertelsen megen Tale i sin Barndom. Han levede i det 18. og noget ind i det 19. Aarhundrede. Han blev altid omtalt med uskrømtet Anerkendelse og betegnedes som en særdeles dygtig og godsindet Mand overfor de oversete og tilsidesatte i Samfundet. Han var tillige en forstandig, godt oplyst og lovklog Bondemand, hvem Folk havde stor Tillid til og søgte Raad og Hjælp hos i vigtige og vanskelige Sager. Batel Bundgaard skrev godt for sig, og naar han ikke kunde skaffe sine Klienter Ret hos øvrigheden hjemme i Thy, skrev han til Kancelliet og fremstillede Sagen klar og fyndig, og han gav ingen Fier, før han fik Svar. Engang, da det varede ham alt for urimelig længe, inden der kom Svar paa en af hans Skrivelser, skrev han derover og begyndte saadan: "Det undrer mig meget, at Kancelliet endnu ikke har svaret paa min Skrivelse af . . . Dato" o. s. v. Saa kom der Svar, og Sagen gik i Orden til hans og hans Klientes Tilfredshed.

Batel var ikke vel set hos den stedlige øvrighed: Amtmand og Byfoged, fordi han, Bonden, vilde "se dem efter i Sømmene" og paaklage mulige Uregelmæssigheder. Amtmanden skal engang have sagt til ham: "Hør, Bertel, naar jeg dør, saa skal du nok være Amtmand!" "Nej", svarede Batel, "det skal der staer Dummerhvodder til end mæ!" - Engang holdt Bertel Bundgaard et Væddemaal paa, at han kunde gaa over *Doverkile* paa én Nats Is. Han udførte denne Handling ved, at han bandt et langt Brædt under hver Fod og skød saa Brædderne skiftevis fremad med Fødderne. Isen holdt, og Bertel vandt Væddemalet. - Engang var han blevet uenig med sin Ven og nærmeste Nabo, som var Gaardmand, mens han selv, saavidt Bertelsen husker, var Husmand. Naboen var saa vred, at han forsikrede: "Jeg skal aldrig mere tage Batel op at age paa min Vogn". Disse Ord ønskede Batel, han skulde tage tilbage, idet han lovede sig selv: "Han skal nok komme til at køre med mig paa sin Vogn engang endnu". Saa var det en Dag, Naboen kørte Gødning, at Bertel gik om i Møddingstedet til Karlen, der læssede Gødning, og bad ham om at lægge noget tør, halmet Gødning paa Bunden af Vognen, for, sagde han, jeg vilde gerne have lidt Løjer med din Husbond. Karlen var straks med paa det og villig til at

hjælpe Bertel godt tilrette med at faa sig redt et nogenlunde bekvemt Leje og godt dækket, saa Naboen ikke kunde se ham. Naboen anede heller ikke Uraad, før han kom paa Ageren og læssede af, da trillede Bertel ud af det laadne, idet han leende udbrød: "Saa du det? Du fik mæ endda op aa aag jen Gaang endnu!" Naboen stak ogsaa i at le og rakte Bertel Haanden til Forlig. Siden kunde de to Mænd godt age paa Vogn sammen og mere sig med hinanden saavel over Uenigheden som over Bertels snilde Maade at faa et Forlig bragt i Stand. Bertel Bundgaard var af den Slags Bønder, der havde en betydelig Indflydelse paa Frihedsrøret og Bondevækkelsen i forrige Aarhundrede.

*

Den Præst, som L. N. Bertelsen under sin mangeaarige Virksomhed som Lærer og Kirkesanger i Øster Vandet havde mest Støtte af var Pastor *Poul Martin Møller*, en Brodersøn af Digteren af samme Navn. Han var Præst for Vester og Øster Vandet og Klitmøller fra 1872 til 1879. Pastor Møller var det rareste og mest godhjertede Menneske, Bertelsen havde kendt. "Vi var grundenige og blev Grundvenner; han hjalp mig paa sin milde, hjertelige Maade til ret at kende mig selv og blive Herre over min Iiterhed; det var jo i den Vækkelses-Periode, der saa mildt dryssede ned over det danske Folk efter Krigen 1864. I den Tid kunde de forskellige Meninger let komme til at brydes; thi der var mange, som holdt fast paa det gamle, saa de maatte gøre kraftig Modstand mod det nye frembrydende Aands- og Frihedsliv. Dette irriterede mig som nyvakt og gjorde somme Sinde mine Udtalelser skarpere end nødvendigt for Sagens Skyld. Da kunde Pastor Møller, som den Fredens Mand han var, faa os til at slaa koldt Vand i Blodet blot ved et Par jævne, milde Ord". - Engang da nogle af Beboerne i Øster Vandet Skolekreds kom til Pastor Møller og ankede over L. N. Bertelsens Religionsundervisning i Skolen, svarede han dem: "Jeg vilde med Glæde betro ham mine Børn, og jeg maa sige, at Børnene fra Øster Vandet Skole er dem, jeg har mest Glæde af ved Konfirmationsforberedelsen". - Møller sang godt og havde en smuk Stemme. Han opmuntrede meget til Sang og havde derfor stor og gavnlig Indflydelse paa Kirkesangen. Han stod den grundtvigske Retning nær, men var taalsom overfor andre kirkelige Retninger. Han var en stille, alvorlig og dog livlig Mand, der godt kunde taale Skæmt og selv kunde skæmte. I hans gæstfri Hjem i *Agerholm* Præstegaard i Vester Vandet Sogn blev man altid modtaget med en Venlighed og Hjertelighed uden Lige, saa man stedse følte sig hjemme hos hver især af Familien. Der var altid god oplivende Underholdning: Samtaler, Oplæsning, Fortælling og Sang. Om Sommeren, naar man helst vilde røre sig ude i fri Luft, var der en fortrinlig Kroketsplads paa *Møllehøj* i Haven, ligesom ogsaa Havens velholdte Gange, kønne Blomsterpartier og Frugtbuske samt den store Mængde af forskellige store Træer indbød til lange Spadsereture og Leg m. m. Pastor Møller var en stor Børneven, og det var rigtig Spænd for Børnene, naar han vilde være med i Legen. Det var ogsaa Pastor Møller, der hjalp N. L. Bertelsens ældste Søn, *Jens Bertelsen*, ind paa den studerende Vej, idet Præsten holdt Huslærer til sine to Sønner og gav Jens Bertelsen Lov til at læse sammen med

dem, som han var jævnaldrende med. Lærer Bertelsen følger her til: "Vel havde vi ikke Raad til at holde ham til Studering, men da han nu i over 2½ Aar havde læst hos Præsten, og for at ikke den Tid skulde være spildt for ham, saa lod vi ham fortsætte, for han vilde være Præst. Vi fægtede med ham det bedste, vi kunde, i Bøn og Tro til Gud og Mennesker, og han naaede sit Maal. Og næst Gud, blandt mange andre, takker vi særlig Pastor Møller for hans store Godhed mod Jens og mod os alle."

Møllers Indtægter var smaa; men han var en god Økonom, lige langt fra Ødselhed som fra Gerrighed. Han kunde ikke sige nej til en trængende, der bad om Hjælp. Hans ligesindede Hustru var tillige en sparsommelig og dygtig Husmoder, der saa nok saa skarp paa, hvem hun hjalp. Der var den bedste Forstaaelse mellem Ægteparret. De havde fire Børn, to Dreng og to Piger.

En Nabomand var engang blevet meget fornærmet, fordi Pastor Møller havde taget sig af en Sag, hvis Udfald ikke var til Mandens Fordel, da den afslørede en Uret, som han var i Færd med at begaa mod et værgeløst Menneske. Sagen angik dog ikke Præsten personlig, men den forurettede havde henvendt sig til ham om Raad og Støtte mod Uretten. Manden vidste, at Præsten vilde komme for at prøve paa at faa Sagen jævnet i Mindelighed og paa en retfærdig Maade. Derfor rasede han og udbrød til sin Kone, da hun spurgte ham om, hvad han vilde sige til Præsten: "Læ æ Præst kun komm', du ka tro, æ skal ordentlig løs ham ind; han ka pass hans egen Saager, aa et blænd sæ i ajer djess, han skuld sørre fur aa hold nur bejer Prækener" o. s. v. - Saa kom Præsten og førte Ordet om den paagældende Sag paa sin sædvanlige stille, milde og alvorlige Maade, og Sagen blev jævnet saaledes, som Præsten ønskede det, uden at Manden viste nogen Vrede eller fik fremført sine Skældsord, som han i sin Vrede havde regnet op til sin Kone. Da Præsten var gaaet, sagde hun til sin Mand: "To du fæk et saa' nøj te æ Præjst, hudden ka de vær?" Manden svarede lisse taavle (sagtmodig): "Der ka ingen Fajen blyw gal paa ham, fur han er saa' gue".

Pastor Møller var maaske ikke af de klogeste, naar det gjaldt om at slaa en Handel af med dem, der kørte

omkring med Fisk, Kød eller Grøntsager, Frugt o. desl., saadant laa mere til Fruen. Han kunde aldrig mistænke nogen for Uærlighed, fordi han selv var saa ærlig og sand i al sin Færd. En Dag, da han havde holdt Eksamen i Øster Vandet Skole om Formiddagen og just kørte derfra til Vester Vandet Skole for ogsaa der at holde Eksamen, traf det sig, just som han kørte fra Skolen, at der kom en Mand fra Thisted kørende med Sild paa en Trækvogn. Han holdt sig til Pastor Møllers Vogn og spurgte, om Hr. Pastoren vilde købe Sild? "Ja, det var maaske ikke saa galt, hvad koster Snesen?" Manden opgav ham den højeste Pris, og Præsten købte halvanden Snes, som blev lagt ind under Agestolen, hvorpaa Kusken fik Tilhold om at levere Sildene ind i Køkkenet, saasnaert han kom hjem med Vognen; Præsten vilde gaa til Fods hjem, naar Eksamen var til Ende. Da han kom hjem, stod Aftensbordet dækket, og selvfølgelig var der stegte Sild. Da Familien saa var kommet til Bords, siger Møller: "Nu, Mor, du roser mig slet ikke for mine Sild, jeg har købt til dig, synes du ikke om dem?" "Dine Sild, siger du; disse Sild har jeg selv købt og betalt, hvorfor kalder du dem saa dine?" "Hvad for noget! Er det ikke de Sild, jeg købte i Øster Vandet?" - Nej, det er det ikke, har du da ogsaa købt Sild?" - "Ja, det har jeg; men saa maa Anders Ramsgaard have glemmt at bringe dem ind i Køkkenet, som han lovede mig". - Sildene laa i god Behold i Vognen. Fiskehandleren var kommet til Præstegaarden siden efter, at Møller havde handlet med ham; men denne Handel fandt han ikke Anledning til at gøre Fruen bekendt med. Fru Møller syntes, at hans Pris var vel høj og gav sig til at tinge med ham, saa hun fik halvanden Snes 8 Øre under den Pris, Møller havde betalt.

Med Historierne om den afholdte Pastor P. M. Møller kan vi standse vor Offentliggørelse af L. N. Bertelsens Minder og Oplevelser fra Sydthy og Nordthy. De enkelte Optegnelser taler for sig selv, de behøver ingen Kommentar.

Skulde der i Fremtiden udkomme omfangsrige Væker om Thylands gamle Folkeliv eller Sagndigtning, vil den tidligere Vandet-Lærers mange Optegnelser og Meddelelser heri komme til at udfylde en smuk Plads og gøre god Gavn.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1944, side 128-150)